

УДК: 323.15:911.375](477.6/.7)“1991/2020”(091)

DOI: <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2021-13-185-207>

**ETHNIC COMPOSITION OF THE URBAN POPULATION
OF SOUTH-EASTERN UKRAINE (1991–2020)**

**ЕТНІЧНИЙ СКЛАД МІСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ
ПІВДЕННОГО-СХОДУ УКРАЇНИ (1991–2020 РР.)**

**ЕТНИЧЕСКИЙ СОСТАВ НАСЕЛЕНИЯ ЮЖНОГО-
ВОСТОКА УКРАИНЫ (1991–2020 ГГ.)**

Валерій Новородовський,

кандидат історичних наук,
молодший науковий
співробітник

відділу національних меншин

Valeriy.n12@ukr.net

ORCID: 0000-0002-3701-775X

Researcher ID: ААК-2548-2020

Інститут політичних і

етнонаціональних меншин

Ім. І.Ф. Кураса НАН України,

м. Київ, вул. Генерала

Алмазова, 8, 01011

Valerii Novorodovskyi,

Ph.D. in Historical sciences,
junior research scientist of
department of national

minorities

Valeriy.n12@ukr.net

ORCID: 0000-0002-3701-775X

Researcher ID: ААК-2548-

2020

I.F. Kuras Institute of Political

and Ethnic Studies of the

National Academy of Sciences

of Ukraine 8, General Almazova

St., Kyiv, Ukraine, 01011

ABSTRACT

The article is devoted to the study of the dynamics of the ethnic composition of the urban population of the South-Eastern regions of Ukraine. Detailed consideration of this topic allowed us to identify further trends in ethnodemographic processes in the South-East of Ukraine. The peculiarities of changing the structure of the cities of Donbass, Southern Ukraine and Crimea are highlighted. The regularities of reducing the number of national

minorities in some cities are revealed. Based on a comprehensive analysis of census data (1989, 2001 and the illegal census of the Crimea), statistical materials revealed the main trends in the cities of the study region. The ethnic structure of the cities of the occupied districts of Donbass and Crimea is studied, and the tendencies are compared with the national processes. The reasons for the changes in the ethnic structure of the population of the cities of the study region have been clarified. Settlements where national minorities predominated were characterized. Statistical data and the percentage of the largest ethnic groups in the cities of Donbass, Southern regions and Crimea are given. It is established that the Russian factor had a significant influence in the political, economic and cultural life of the studied region. Analysis of available statistical and scientific data shows that the largest anti-Ukrainian trends were recorded in areas where Russians had an advantage over Ukrainians or had approximately the same ratio. During independence, there was an increase in the share of Ukrainians and a decrease in the share of Russians. In the occupied areas of Donbass and Crimea, the share of Ukrainians is declining, while there is an increase in Russians and other national minorities.

The lack of another census makes it difficult to study this issue. Now there is a need to study the dynamics of changes in ethno-national diversity of Ukraine, update data on the ethnic composition of the population of Ukraine and, accordingly, the formation of further ethnopolitics.

Keywords: *ethnic structure, urban population, census, national minorities, identity, migration, urbanization.*

Постановка проблеми. Курс демократичного розвитку України, який задекларований після проголошення незалежності передбачає розбудову активного суспільства, здатного нести відповідальність та бути не лише об'єктом, але й суб'єктом державної політики. У роки незалежності відбувалося переосмислення державою радянських стереотипів щодо національної політики. Відповідно поставало питання

щодо удосконалення державної етнонаціональної політики, що сприятиме інтеграції українського суспільства.

У контексті цього питання важливо звернути увагу на етнічну структуру міського населення України. Урбанізовані регіони, які вирізняються своєю строкатим етнічним складом, мають певну специфіку. Унаслідок радянської політики русифікації відбувалося зростання частки росіян. Натомість відбувалося розмивання ідентичності інших етнічних груп. Особливо це відображувалося на міському населенні. Вивчення динаміки етнічної структури, ідентичності населення міст України є важливим для сучасних етнополітичних дослідженнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження цієї проблематики відображено у ряді наукових досліджень сучасних вітчизняних науковців. Найбільш ґрунтовне висвітлення даної проблематики здійснено Л. Гасиджак (Гасиджак, 2007), С. Дудар (Дудар, 2013), Ю. Ніколайцем (Ніколаєць, 2012), В. Скляр (Скляр, 2016) та ін. Втім, цю тематику необхідно розвивати надалі. Наступний перепис населення актуалізує дослідження етнічної структури населення України й сформує новий дискурс навколо цього питання.

Вивчення динаміки етнічного складу міського населення України 1991 – 2020 рр., його загальна характеристика у контексті сучасних політичних процесів є головною **метою** цієї статті.

Виклад основного матеріалу. Упродовж майже 30 років незалежності в Україні здійснено лише один перепис населення у 2001 р. Це створює низку проблем як для науковців – так і для державних діячів. Точно визначити кількісний склад населення України, його статево-вікову, етнічну структуру при відсутності Всеукраїнського перепису складно. Втім, керуючись наявними статистичними даними, соціологічними дослідженнями, науковими пошуками дослідників, ми спробуємо розкрити особливості етнічної структури населення України, її динаміку упродовж досліджуваного періоду.

Розпад Радянського Союзу зумовлював поступову гармонізацію етнонаціональних відносин в Україні. Демократичний поступ, утверджений на початку 1990-х рр. зумовив політичний і культурний розвиток національних меншин. Це водночас сприяло інтеграції українського суспільства, створювало передумови до формування громадянського суспільства. Поруч з цим, діяльність антидержавних сил зумовлювала загострення окремих проблем на етнічному ґрунті.

До того ж на території України є окремі регіони компактного проживання національних меншин, серед яких найбільш численною стали росіяни. Їхня абсолютна більшість спостерігалася на Кримському півострові, а також значна частка на території Донецької, Луганської, Дніпропетровської, Одеської, Харківської областей (Marples, 2016). Компактне місце проживання мають кримські татари у Криму, угорці в окремих районах Закарпаття, румуни на півдні Чернівецької області, молдавани, болгари (Найбільша концентрація Одеська область). Крім того, досить численними є білоруська, єврейська, польська, вірменська, грецька, ромська, азербайджанська, грузинська, німецька, гагаузька етнічні групи (Всеукраїнський перепис..., 2001).

Найбільше етнічне різноманіття зафіксовано серед жителів міст. Згідно зі Всесоюзним переписом населення на території України проживало 51 432 034 людей, з них 34 297 231 проживало у містах (Всесоюзний перепис..., 1989). У 2018 р. лише у великих містах проживало близько 36,6 % населення (Українське суспільство..., 2018: 152). Як бачимо, міське населення переважало над сільським, що засвідчив й перепис населення 2001 р. (Всеукраїнський перепис..., 2001). Втім, відмітимо скорочення населення міст, де проживає менше ніж 500 тис. осіб, що обумовлено як і загальнонаціональними тенденціями скорочення населення, так і міграційним фактором (Українське суспільство..., 2018: 152).

Перевищення частки міського населення над сільським відбувався в умовах «застою», про що свідчить перепис 1970 р. (Бочковська, Руденко). Це пояснюється перш за все внутрішньоміграційними процесами та урбанізацією. Ю. Ніколаєць зазначав, що зростання чисельності населення у містах є результатом міграцій із села у місто, із міста у велике місто. Процес агломерацій спостерігалось у промислових регіонах, де підприємства виконували містоутворюючу функцію (Ніколаєць, 2012: 157). На сучасному етапі державотворення процес зростання міст шляхом переселення зі сільської місцевості зберігається.

У 2001 р. загальна чисельність населення України становила 48 457 102 осіб, серед яких 32 574 371 – міське населення (Всеукраїнський перепис..., 2001). Упродовж 20 років керівництво країни не змогло організувати наступний перепис населення. Втім, як засвідчують органи Державної служби статистики, відбувається скорочення населення України. Станом на 1 січня 2020 р. кількість населення в Україні скоротилася до 41 906 416 осіб. Міське населення станом на початок 2020 р. становило 29 193 346 осіб (Населення України..., 2019: 15). Скорочення населення відбувається як через від'ємний природний приріст, так і й через міграцію.

Розглядаючи етнічну структуру міських поселень, відмітимо певні регіональні особливості розселення різних етносів. Найбільш численною меншиною у містах були росіяни, особливо у Південно-Східних регіонах України й Криму. Дані перепису населення 2001 р. засвідчують, що вони були другою за чисельністю національністю у більшості міст України, а в Криму – першою (Етнічний склад..., 2016). Це пояснюється наслідками радянської національної політики, спрямованої на асиміляцію етнічних груп і русифікацію суспільства. Шляхом міграцій і зросійщення суспільства частка росіян до 1989 р. у містах зростала. Аналізуючи дані перепису населення 2001 р. відмітимо що питома вага росіян зменшилася на 4,8 % (Всеукраїнський перепис..., 2001).

Південно-Східні області України мають потужний проросійський вплив. Це пов'язано із декількома чинниками: 1) збільшення кількості росіян унаслідок проведення штучних міграцій у промислові регіони України у радянський період; 2) Донецька і Луганська області межують з Росією; 3) потужний вплив русифікації у радянський період. Перепис 1989 р. засвідчив значну частку росіян, які в окремих районах кількісно переважали інші етнічні групи. За роки незалежності їхня частка знизилася, втім вони лишалися потужним політичним інструментом Кремля.

Упродовж 1989–2001 рр. на Донбасі спостерігалось зростання питомої ваги українців на тлі загального скорочення населення (Донбас в етнополітичному..., 2014: 172–173). Загалом, згідно з Всеукраїнським переписом населення 2001 р., українці були найбільш численним етносом серед міського населення Донецької області, за виключенням кількох міст, де більшість становила росіян (Авдіївка, Макіївка, Донецьк, Юнокомунарівськ) (Національний склад міст...). Відмітимо, що росіяни втратили домінуюче кількісне становище у Маріуполі, Горлівці, Харцизьку, Торезі, де зросла питома вага українців (Донбас в етнополітичному..., 2014: 177). Загальна частка українців Донеччини у 2001 р. становила 56,9 %. Досить численною меншиною у Донецькій області є греки, загальна чисельність яких у 2001 р. становила 77,5 тис. осіб. (Всеукраїнський перепис..., 2001). Л. Гасиджак, сформувала три групи міст: 1) де переважала кількість росіян, а українці були на другому місці зокрема Донецьк (48,2 %), Єнакієве (51,4 %), Макіївка (50,8 %); 2) міста, де українців більшість, але чисельність росіян є наближеною до них (Жданівка – 48,3 % українців і 47,3 % росіян; Маріуполь – 48,7% українців і 44,4 % росіян; Торез – 50,5 % українців і 45,3 % росіян та ін.); 3) міста, де переважна кількість була українцями (Гасиджак, 2007). Як бачимо, перевага росіян була лише у кількох містах, а українці становили більшість в області. Л. Гасиджак, характеризує етнічний склад Донбасу, відмітила

політизацію цієї проблеми з боку окремих місцевих діячів (Гасиджак, 2007). Звісно, наявність значної частки російської меншини, а також наявність 40 етносів, зафіксованих Всеукраїнським переписом населення 2001 р. може наштотувати на думку щодо поліетнічності регіону. Цю тезу влучно використовувала як російська пропаганда, так і окремі політики з метою маніпуляції та порушення мовного питання. По факту лише 22 етноси, згідно з переписом мали чисельність понад 1000 осіб. Третьою за чисельністю національною меншиною на Донеччині були греки, значна частка яких зафіксована у Маріуполі, Комсомольську, Волновасі, Кураховому. Навіть у зазначених містах їхня частка коливалася від 2,52 % до 4,47 % (Національний склад міст...). За чисельністю найбільше греків проживає у Маріуполі (21 925 осіб) і Донецьку (10 180 осіб). У цілому 51 414 греків області проживала у містах, що майже у двічі більше ніж сільських греків (Всеукраїнський перепис..., 2001). Четвертою за чисельністю були білоруси, які дисперсно були розселенні по містах Донецької області. Загалом сумарна частка греків і білорусів на Донеччині становила 2,5 %. Решта національностей в сумі становлять 3,4 % (Всеукраїнський перепис..., 2001).

У Луганській області загальна частка українців становила 58 %, які також переважали серед міського населення (крім Краснодону, Красний Луч, Молодогвардійськ, Стаханов, Суходільськ, де більшість була росіянами) (Всеукраїнський перепис..., 2001). Промислова південна частина Луганської області має досить строкатий етнічний склад, що пояснюється тривалими міграціями з інших регіонів України, Росії та інших країн. Росіяни чисельно домінували у цьому регіоні згідно з переписом 1989 р. Попри зменшення питомої ваги росіян, у 2001 р. вони становили більшість в окремих районах Луганщини, а в Краснодоні їхня частка становила 63,3 % (Донбас в етнополітичному..., 2014: 173–174). Третьою етнічною групою за чисельністю на території області є білоруси, частка яких ледь перевищувала 1 %. Артемівськ (нині

Бахмут), Гірське, Суходільськ (Луганська область) (Національний склад міст...).

Кількісні показники Всеукраїнського перепису населення засвідчили перевагу українців по всій території Донбасу, зокрема і в містах. Втім існувала проблема мовного питання, яка штучно порушувалася місцевими чиновниками, українськими та російськими політичними діячами, а також, частково, місцевим населенням. Згідно з даними перепису 2001 р. українську мову вважали рідною 24,1 % і 30 % населення відповідно Донецької та Луганської областей (Всеукраїнський перепис..., 2001). Тобто, попри чисельну перевагу українців, російська мова була більш поширена у регіоні.

Чисельність населення Донецької області, згідно з даними Державної служби статистики України, скоротилася до 4 100 280 осіб. Кількість жителів міст станом на 1 січня 2021 р. становила 3 728 069 осіб. Населення Луганської області, за цими ж даними, становить 2 121 322 особи, з яких 1 848 299 осіб є жителями міст (Чисельність наявного..., 2021: 5). Тут також спостерігалася тенденція до зниження кількості населення, що пов'язано як із загальнонаціональною тенденцією скорочення, так і з початком воєнних дій на Сході України. Звісно воєнні дії зумовили масові міграції населення з регіону. Так, у 2014 р. Донецьку область покинуло 39,6 тис. осіб, а прибуло 28,9 тис. Тобто міграційний приріст був від'ємним і становив 10,7 тис. Усього упродовж 2014–2018 рр. з Донецької області виїхало 136,1 тис. осіб (Стратегія розвитку..., 2020). Ситуація на Луганщині схожа: чисельність наявного населення упродовж 2014–2018 рр. скоротилася з 2220,2 тис. до 2151,8 тис. осіб, при цьому кількість міського населення знизилася на 73,3 тис. осіб (Соціально-економічний..., 2019). Втім, від'ємний приріст населення в області був характерним і до початку війни. З 1989 до 2015 р. чисельність міського населення Луганщини скоротилося на 22 %, а в селищах міського типу – на 24 %, при чому негативна

динаміка зберігалася упродовж всього відрізка часу. За висловом С. Баканова, міста, які втратили за 30 років не менше 10 % населення є депресивними (Мельник, 2017). На фоні загального скорочення населення відбувалося і зниження питомої ваги національних меншин, зокрема білорусів, які асимілювалися та, відповідно, змінили власну самоідентифікацію (Донбас в етнополітичному..., 2014: 181). Схожа тенденція асиміляції, особливо на окупованій території, продовжується й зумовлюється певними політичними процесами.

Українці на території Донбасу становлять більшість – 57,24 % (4 216 525 осіб із 7 365 754 осіб). На окупованій території частка українців становила 50,73 % у, а на підконтрольній Україні – 67,03 % (Скляр, 2016: 259). Втім, у процесі розвитку конфлікту, стає очевидним, що частка українців буде знижуватися через міграції чи зміну національної та громадянської ідентичності на російську. Цьому сприятиме як політичне переслідування з боку окупаційної адміністрації, так і перевага росіян, російськомовного населення в регіоні.

Характеристику етнічного складу населення Донбасу в умовах російсько-української війни здійснив В. Скляр. За його даними, частка росіян в регіоні сягала 38,51 % (2 836 224 особи із 7 365 754 осіб). Абсолютна більшість з них проживає на окупованій території (70,13 % або 1 989 069 осіб) (Скляр, 2016: 261). Крім росіян, в урбаністичному середовищі Донбасу проживають й інші меншини, зокрема білоруси, татари, вірмени, євреї, грузини, азербайджанці. Щоправда, вони розселені дисперсно, що обумовлює їхню асиміляцію, а отже й скорочення чисельності. Лише греки в регіоні зберігають компактність розселення в регіоні. Втім, вони, здебільшого як і росіяни, перебувають на окупованій території (60,49 %) (Скляр, 2016: 263). Найбільшим містом Донецької області, який лишається під контролем України є Маріуполь (Стратегія розвитку..., 2020), де зафіксована найбільша питома вага греків.

Після завершення Другої світової війни, Крим був заселений росіянами, які фактично замінили депортованих кримських татар в регіоні. Їхня перевага на півострові спостерігається й до сьогодні. Згідно з переписом населення 1989 р., у містах Криму проживало понад 1,2 млн росіян, тобто близько 75 % від загальної чисельності міського населення (понад 1,6 млн осіб). Українців у містах Криму за даними цього ж перепису налічувалося лише 373 419 осіб (близько 23 %), а кримських татар, які лише розпочали повертатися на батьківщину – 8 980 (приблизно 0,5 %) (Всесоюзний перепис..., 1989). Таким чином, росіяни займали домінуючі позиції в регіоні, що також відбилося на політичних процесах у Криму. Дані Всеукраїнського перепису населення 2001 р. засвідчили зростання кількості українців і кримських татар на півострові, натомість відбулося зниження показників абсолютної та відносної кількості російського населення (Національний склад населення..., 2001). Попри це вони все ще займали домінуючі позиції в Криму і проживали здебільшого у містах. Частка українців і кримських татар разом становила лише 36,3 % (Всеукраїнський перепис..., 2001). Серед міського населення Криму, росіяни становили абсолютну більшість. Чисельність росіян у містах півострова сягала 829 839 осіб (Національний склад населення..., 2001). В окремих містах їхня частка перевищувала 70 % (Севастополь, Інкерман, Керч, Феодосія). Найменше росіян зафіксовано у Красноперекопську 50,99 %. Українці, які були другим за чисельністю етносом, що проживав у містах Криму, найбільше були сконцентровані у Красноперекопську (40,87 %), Армянську (36,19 %), Ялті (27,66 %), Алупці (27,19 %). В окремих містах спостерігалася перевага кримських татар над українцями, а саме у Бахчисараї (18,7 % проти 16,95 %), Білогірську (27,83 % проти 12,51 %), Старому Криму (29,17 % проти 10,22 %), а в Судаку вони мали приблизно рівну чисельність (Національний склад міст...). Таким чином, росіяни, маючи чисельну перевагу, були потужною рушійною

силою політичних процесів Криму, які розгорнулися з 1991 р. Така ситуація була зумовлена радянською національною політикою, спрямовану на зростання частки російського і російськомовного населення в регіоні. У перші роки незалежності відбулося часткове зростання чисельності українців та кримських татар. Останні мали значний приріст через репатріацію, яка припала на початок 1990-х рр.

Відмітимо, що частка росіян поступово почала зростати після Помаранчевої революції, через зміну громадянської ідентичності українців й національних меншин, які там проживали шляхом паспортизації (Адамович, 2009: 467–468). Зміна ідентичності зумовила й зміну політичних поглядів у населення півострова. Частка населення, яка підтримувала приєднання Криму до Росії у 2008 р. становила 63,8 %. Більшість українців (55,2 %) півострова підтримували ідею сепаратизму в регіоні (Коцур, 2020). Звісно, складно сказати чи корелюється така частка із кількістю українців, які змінили власну ідентичність на російську.

Вивчення етнічної структури Криму ускладнюється його окупацією Російською Федерацією. Інформацію щодо складу населення ми можемо отримати лише з незаконного перепису населення півострова, здійсненого у 2014 р. Звісно воно є суб'єктивним і не дає повного уявлення щодо національного складу півострова в умовах окупації. Більше того, методика його проведення не може надати повну картину щодо динаміки зростання чи зменшення питомої ваги окремих етнічних груп. Кримськотатарський Меджліс теж критично відреагував на проведений перепис, вважаючи його суб'єктивним. Втім, спробуємо частково оглянути ситуацію, керуючись саме цими даними. Аналізуючи цей перепис, відмітимо, що чисельність кримських татар була зафіксована 232 340 осіб, що більше ніж на 12 тис. менше ніж у 2001 р. Чисельність татар, як відмічає цей документ, зросла в 3,3 рази. Цифра у 277,3 тис., яка також подана у документі – це загальна сума кримських татар й татар, які проживають на території півострову. Разом з тим знизилася

чисельність білорусів, євреїв, молдаван, поляків, греків, кримчаків, караїмів та інших етносів (Ітоги переписи..., 2015: 108–109). Зниження чисельності населення українців, кримських татар та інших національностей на півострові пов'язана із політичними переслідуваннями з боку окупаційної влади. Щоправда, дискримінація більше проводилася не за етнічною ознакою, а за громадянською ідентифікацією (The situation..., 2016). Це пояснює зростання ще одну причину зростання кількості росіян за рахунок зміни національної самоідентифікації. Надалі прогнозується зниження чисельності українців, кримських татар, євреїв та інших етносів через міграції, асиміляцію, зміну громадянської ідентичності тощо.

Керуючись наявними матеріалами спробуємо охарактеризувати структуру міських поселень за національною ознакою. Росіяни, як і раніше, чисельно домінують на півострові та, в порівнянні з 2001 р., їхня чисельність зросла до 1 492 078 осіб. Їхня питома вага у містах сягала 74,2 %. Помітно спостерігалось скорочення українського населення до 344 515 осіб, а їхня частка серед міського населення становила 13,8 %. У цілому у містах проживало 86–88 % кримчаків і караїмів, 62–64 % болгар, вірмен, росіян, 52–54 % німців і греків, приблизно 50 % українців. Кримські татари й татари здебільшого проживали у сільській місцевості. У містах лише перебувало відповідно 26 % і 34 % від їхньої загальної кількості (Ітоги переписи..., 2015: 108–109). Частка росіян у всіх міських округах Криму перевищувала 60 %. Найбільша їхня частка спостерігалася у Керчі (87,3 %). Другим за чисельністю у міських округах є українці, третіми – кримські татари (Ітоги переписи..., 2015: 135–141). З 2014 р. до 2021 р. відбувалося зростання чисельності росіян в Криму за рахунок міграцій з Росії. Так, лише до Севастополя переїхало 88 445 росіян. Кримськотатарські активісти стверджують, що таким чином відбувається заміщення кримського населення громадянами РФ (Сейтаблаєва, 2021). Так, відбувається приріст населення міст за рахунок таких мігрантів.

Етнічне різноманіття спостерігалось у містах на Півдні України. Відмітимо, що перепис 1989 р. зафіксував значну частку росіян, білорусів, євреїв, молдаван, татар, болгар у регіоні. Росіяни за чисельністю займали друге місце серед інших етнічних груп, поступаючись українцям. Найбільша концентрація російського етносу в регіоні, за даними перепису 1989 р., спостерігалась у містах Одеської області – близько 36 % (621 246 осіб) (Всесоюзний перепис..., 1989). Частка росіян в інших областях Півдня України була дещо меншою. Загальнонаціональні тенденції скорочення чисельності населення України, зокрема й серед національних меншин, були притаманні й Півдню України. Щоправда, як відмічає С. Дудар, темпи були значно нижчими у порівнянні з іншими регіонами (Дудар, 2013). На тлі цих процесів відбувалося зростання чисельності й питомої ваги українців.

Розглядаючи етнічну структуру міст Півдня України, відмітимо певні регіональні особливості окремих областей. Зокрема, Одеська, яка межує з Молдавією і Румунією, має строкатий етнічний склад, що зумовлювалося як географічним положенням, так й історичними особливостями. Найбільшими етнічними групами міст області згідно з Всеукраїнським переписом населення 2001 р. є українці, росіяни, молдавани, болгари, євреї. Частка євреїв у містах Одещини нижча від вище перелічених етносів (Національний склад міст...), що пояснюється дисперсністю їхнього розселення, однак за чисельністю вони посідають третю сходинку, поступаючись українцям і росіянам (Національний склад населення..., 2001). Частка українців майже у всіх містах області вища, крім Болграда, де переважали болгари (45,5 %), Вилкового, Ізмаїлу, де найбільше спостерігається росіян (відповідно 69,99 % та 43,67 %). У місті Рені українці, молдавани, росіяни склали більшість (32,24 %, 29,51 %, 26,92 %) (Національний склад міст...).

Станом на 1 квітня 2021 р. чисельність наявного населення Одеської області становила 2 363 898 осіб

(Чисельність населення..., 2021) У порівнянні з 2020 р. відбулося скорочення на 13 332 особи (Чисельність наявного..., 2021: 54). Поступове зниження відбувалося і серед міського населення області, про що свідчать дані Державної служби статистики України. Даних щодо етнічного складу міських поселень наразі немає, проте можемо припустити, що Одещина потрапила після 2014 р. під загальнонаціональну тенденцію скорочення російського населення. Втім, ці процеси, цілком ймовірно, доторкнулися й до інших меншин, зокрема молдаван, болгар, євреїв. Точні дані стануть відомими лише після проведення наступного перепису населення.

У містах Миколаївської та Херсонської областей за переписом 2001 р. зафіксовано перевагу українців. Найбільша їхня питома вага у Бериславі, Каховці, Голій Пристані, Баштанці, Вознесенську, Новій Одесі, Первомайській й Снігурівці (понад 80 %). Найменше зафіксовано у Генічеську (69,5 %). Росіяни посідали друге місце за чисельністю, а їхня частка була нижчою ніж 25 % (Національний склад міст...). При цьому відмітимо, що упродовж 1989–2001 рр. спостерігалось зростання українців і скорочення росіян в цих областях (Національний склад населення..., 2001).

У 2021 р. Відмітимо скорочення чисельності міського населення Миколаївської та Херсонської областей, що цілком показує загальнонаціональну картину (Чисельність наявного..., 2021: 50, 70). Втім, детально дослідити зміну етнічної структури наразі складно через відсутність наступного після 2001 р. перепису населення. Водночас статистичні дані засвідчують наявність значної частки російськомовного населення.

Отже, особливістю етнічної структури міських поселень Південно-Східних регіонів України та Криму є строкатість етнічного складу, значний рівень русифікованості, чисельна перевага над іншими національними меншинами, а в окремих містах й над українцями. Звісно це має свої історичні причини, втім в умовах незалежності відмітимо скорочення чисельності

й питомої ваги росіян. Водночас російська меншина, попри скорочення, відіграла ключову роль у політичних процесах регіону, що сформувало передумови до формування сепаратизму й агресії Росії. На сучасному етапі складно розкрити етнічну структуру населення міст України через ряд обставин: 1) відсутність чергового Всеукраїнського перепису населення; 2) складність підрахунку на окупованих територіях (хоча є можливість користуватися російськими даними). Втім, у подальшій перспективі планується розглянути динаміку україномовного, російськомовного населення, шляхом структурного дослідження закладів освіти України з різними мовами викладання. Це частково розкриє питання етнічної структури України.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Marples D. Ethnic and Social Composition of Ukraine's Regions and Voting Patterns. *Ukraine and Russia People, Politics, Propaganda and Perspectives*. Edited by A. Pikulicka-Wilczewska, R. Sakwa. 2016. URL: <https://www.e-ir.info/publication/ukraine-and-russia-people-politics-propaganda-and-perspectives/>.
2. The situation of national minorities in Crimea following it's annexation by Russia. 2016 URL: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/578003/EXPO_STU\(2016\)578003_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/578003/EXPO_STU(2016)578003_EN.pdf).
3. Адамович С. Соборність та регіональний розвиток у суспільно-політичному житті незалежної України. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2009. 884 с.
4. Бочковська А., Руденко Л. Карти Національного атласу України як інформаційна база для дослідження формування чисельності населення. URL: <https://igu.org.ua/uk/node/21095>.
5. Всесоюзний перепис населення 1989 р. URL: <http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Dialog/Saveshow.asp>.
6. Всеукраїнський перепис населення 2001 р. URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/>.

7. Гасиджак Л. Етнічний склад населення Донбасу: політизація проблеми. 2007. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Hasydzhak_Lesia/Etnichniyi_sklad_naseleattia_Donbasu_polityzatsiia_problemy.pdf?

8. Донбас в етнополітичному вимірі. Київ: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2014. 584 с.

9. Дудар С. Динаміка змін в етнічному складі населення України за роки існування незалежної держави. 2013. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3096/Dudar.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

10. Етнічний склад населення України. Короткий огляд. Радіо Лемберг, 16.10.2016. URL: <http://radiolemberg.com/ua-articles/ua-allarticles/etnichnyu-sklad-naseleennya-ukrayiny-korotkyu-ohlyad>.

11. Итоги переписи населения в Крымском федеральном округе. Федеральная служба государственной статистики. Москва: ИИЦ «Статистика России», 2015. 279 с.

12. Коцур В. Національні меншини України в контексті суспільно-політичних трансформацій 90-х рр. ХХ ст. поч. ХХІ ст.: монографія. Переяслав-Хмельницький: Домбровська Я.М., 2020. 594 с.

13. Мельник І. Міські поселення Луганщини: нові виклики на фоні старих проблем. Урбаністична Україна: в епіцентрі просторових змін : монографія / за ред. К. Мезенцева, Я. Олійника, Н. Мезенцевої. Київ: Вид. «Фенікс», 2017. 438 с.

14. Населення України за 2019 р. Демографічний щорічник Державної служби статистики. Київ, 2020. 181 с.

15. Національний склад міст за переписом 2001 р. URL: <https://datatowel.in.ua/pop-composition/ethnic-cities>.

16. Національний склад населення України та його мовні ознаки. URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/publications/#p4>.

17. Ніколаєць Ю. Поселенська структура населення Донбасу: (етнополітичний аспект динаміки). монографія. Київ, 2012. 188 с.

18. Сеїтаблаєва З. З Сибіру до Криму: як працює заміщення населення на анексованому Росією півострові. Крим. Реалії, 28.01.2021. URL: <https://ua.krymr.com/a/zamishchennyam-naselennya-krymu-kreml-zminyuye-mentalitet-krymchan/31040656.html>.

19. Скляр В. Чисельність та етномовний склад населення не підпорядкованих Україні територій Донецької та Луганської областей. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. Київ, 2016. № 85–86. С. 254–278.

20. Соціально-економічний аналіз Луганської області Аналітично-описова частина до стратегії розвитку Луганської області (попередня версія). URL: http://loga.gov.ua/sites/default/files/collections/profil_lugansk_17_10_2019-2-opracovane_22.10.2019.pdf.

21. Стратегія розвитку Донецької області на період до 2027 р. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/04/doneczka-strategiya-rozvytku-doneczkoyi-oblasti-na-period-do-2027-roku.pdf>.

22. Українське суспільство: міграційний вимір : нац. доповідь / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. Київ, 2018. 396 с.

23. Чисельність населення (за оцінкою) на 1 квітня 2021 року та середня чисельність у січні-березні 2021 року (Одеська область). URL: http://od.ukrstat.gov.ua/arh/demogr/demogr1_03_2021.htm.

24. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2020 р. Державна служба статистики України. Київ, 2021. 48 с.

REFERENCES

1. Marples D. (2016). Ethnic and Social Composition of Ukraine's Regions and Voting Patterns. *Ukraine and Russia People, Politics, Propaganda and Perspectives*. Edited by A. Pikulicka-Wilczewska, R. Sakwa. Retrieved from: <https://www.e-ir.info/publication/ukraine-and-russia-people-politics-propaganda-and-perspectives/> [in English].

2. The situation of national minorities in Crimea following its annexation by Russia. 2016. Retrieved from: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/578003/EXP_O_STU\(2016\)578003_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2016/578003/EXP_O_STU(2016)578003_EN.pdf) [in English].

3. Adamovych S. (2009). Sobornist ta rehionalnyi rozvytok u suspilno-politychnomu zhytti nezaleznoi Ukrainy [Conciliarity and regional development in the socio-political life of independent Ukraine]. Ivano-Frankivsk. 884 s. [in Ukrainian].

4. Bochkovska A., Rudenko L. Karty Natsionalnoho atlasu Ukrainy yak informatsiina baza dlia doslidzhennia formuvannia chyselnosti naselennia [Maps of the National Atlas of Ukraine as an information base for studying the formation of the population]. Retrieved from: <https://igu.org.ua/uk/node/21095>. [in Ukrainian].

5. Vsesoiuznyi perepys naselennia 1989 r. [All-Union census of 1989]. Retrieved from: <http://database.ukrcensus.gov.ua/MULT/Dialog/Saveshow.asp> [in Ukrainian].

6. Vseukrainskyi perepys naselennia 2001 r. [All-Ukrainian census of 2001]. Retrieved from: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/> [in Ukrainian].

7. Hasydzhak L. (2007). Etnichniy sklad naselennia Donbasu: polityzatsiia problemy. [Ethnic composition of the population of Donbass: politicization of the problem] 2007. Retrieved from: https://shron1.chtyvo.org.ua/Hasydzhak_Lesia/Etnichniy_sklad_naselennia_Donbasu_polityzatsiia_problemy.pdf? [in Ukrainian].

8. Donbas v etnopolitychnomu vymiri [Donbass in the ethno-political dimension]. Kyiv: IPiEND imeni I. F. Kurasa NAN Ukrainy, 2014. 584 s. [in Ukrainian].

9. Dudar S. Dynamika zmin v etnichnomu skladi naselennia Ukrainy za roky isnuvannia nezaleznoi derzhavy. [Dynamics of changes in the ethnic composition of the population of Ukraine during the years of existence of an independent state]. 2013. Retrieved from: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/3096/Dudar.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [in Ukrainian].

10. Etnichniy sklad naselennia Ukrainy. Korotkyi ohliad. [Ethnic composition of the population of Ukraine. A brief overview]. Radio Lemberh, 16.10.2016. Retrieved from: <http://radiolemberg.com/ua-articles/ua-allarticles/etnichnyy-sklad-naselennya-ukrayiny-korotky-y-ohlyad> [in Ukrainian].

11. Itogi perepisi naseleniya v Krymskom federal'nom okruge. Federal'naya sluzhba gosudarstvennoy statistiki [Results of the population census in the Crimean Federal District. Federal State Statistics Service]. Moskva: IITs «Statistika Rossii», 2015. 279 s. [in Russian].

12. Kotsur V. (2020). Natsionalni menshyny Ukrainy v konteksti suspilno-politychnykh transformatsii 90-kh rr. KhKh st. poch. KhKhI st.: monohrafiia. [National Minorities of Ukraine in the Context of Social and Political Transformations of the 90s Years of the XXth Century – the Beginning of the XXIst Century: a monograph] Pereiaslav-Khmelnytskyi. 594 s. [in Ukrainian].

13. Melnyk I. (2017). Miski poselennia Luhanshchyny: novi vyklyky na foni starykh problem. Urbanistychna Ukraina: v epitsentri prostorovykh zmin: monohrafiia [Urban settlements of Luhansk region: new challenges against the background of old problems. Urban Ukraine: at the epicenter of spatial change: a monograph] / za red. K. Mezentseva, Ya. Oliinyka, N. Mezentsevoi. Kyiv. 438 s. [in Ukrainian].

14. Naselennia Ukrainy za 2019 r. [The population of Ukraine in 2019]. Demohrafichniy shchorichnyk Derzhavnoi sluzhby statystyky. Kyiv. 181 s. [in Ukrainian].

15. Natsionalnyi sklad mist za perepysom 2001 r. [National composition of cities according to the 2001 census]. Retrieved from: <https://datatowel.in.ua/pop-composition/ethnic-cities> [in Ukrainian].

16. Natsionalnyi sklad naselennia Ukrainy ta yoho movni oznaky. [National composition of the population of Ukraine and its linguistic features]. Retrieved from: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/publications/#p4> [in Ukrainian].

17. Nikolaiets Yu. (2012). Poselenska struktura naselennia Donbasu: (etnopolitychnyi aspekt dynamiky). monohrafiia. [Settlement structure of the population of Donbass: (ethnopolitical aspect of dynamics). monograph.] Kyiv. 188 s. [in Ukrainian].

18. Seitablaieva Z. (2021). Z Sybiru do Krymu: yak pratsiuie zamishchennia naselennia na aneksovanomu Rosiieiu pivostrovi. [From Siberia to the Crimea: how population replacement works on the Russian-annexed peninsula]. Krym. Realii, 28.01.2021. Retrieved from: <https://ua.krymr.com/a/zamishchennyam-naselennya-krymu-kreml-zminyuye-mentalitet-krymchan/31040656.html> [in Ukrainian].

19. Skliar V. (2016). Chyselnist ta etnomovnyi sklad naselennia ne pidporiadkovanykh Ukraini terytorii Donetskoi ta Luhanskoï oblasti. [The number and ethnolinguistic composition of the population of the territories of Donetsk and Luhansk oblasts not subordinated to Ukraine]. Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy. Kyiv. 85–86. 254–278. [in Ukrainian].

20. Sotsialno-ekonomichnyi analiz Luhanskoï oblasti Analitychno-opysova chastyna do stratehii rozvytku Luhanskoï oblasti (poperednia versiiia). [Socio-economic analysis of Luhansk region Analytical and descriptive part to the development strategy of Luhansk region (previous version)]. Retrieved from: http://loga.gov.ua/sites/default/files/collections/profil_lugansk_17_10_2019-2-opracovane_22.10.2019.pdf [in Ukrainian].

21. Stratehiia rozvytku Donetskoi oblasti na period do 2027 r. [Development strategy of Donetsk region for the period up to 2027]. Retrieved from: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2020/04/doneczka-strategiya-rozvytku-doneczkoyi-oblasti-na-period-do-2027-roku.pdf> [in Ukrainian].

22. Ukrainske suspilstvo: mihratsiinyi vymir [Ukrainian society: the migration dimension]: nats. Dopovid / Instytut demohrafii ta sotsialnykh doslidzhen im. M. V. Ptukhy NAN Ukrainy. Kyiv, 2018. 396 s. [in Ukrainian].

23. Chyselnist naselennia (za otsinkoiu) na 1 kvitnia 2021 roku ta serednia chyselnist u sichni-berezni 2021 roku (Odeska oblast) [Population (estimated) on April 1, 2021 and average population in January-March 2021 (Odessa region)]. Retrieved from: http://od.ukrstat.gov.ua/arh/demogr/demogr1_03_2021.htm [in Ukrainian].

24. Chyselnist naiavnoho naselennia Ukrainy na 1 sichnia 2020 r. [The current population of Ukraine on January 1, 2020]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Kyiv, 2021. 48 s. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена вивченню динаміки етнічного складу міського населення Південно-Східних областей України. Детальний розгляд цієї тематики дозволив сформулювати виокремити подальші тенденції етнодемографічних процесів на території Південного-Сходу України. Висвітлено особливості зміни структури міст Донбасу, Півдня України та Криму. Розкрито закономірності скорочення чисельності національних меншин в окремих містах. На основі комплексного аналізу даних переписів населення (1989, 2001 та незаконного перепису Криму), статистичних матеріалів з'ясовані основні тенденції притаманні містам досліджуваного регіону. Вивчено етнічну структуру міст окупованих районів Донбасу і Криму та здійснено порівняння тенденцій із загальнонаціональними процесами. З'ясовано причини змін етнічної структури населення міст досліджуваного регіону. Охарактеризовано населені пункти, де переважали за чисельністю національні меншини. Надано статистичні дані та відсоткове співвідношення найбільших етносів у містах Донбасу, Південних областей та Криму. Встановлено, що російський чинник мав вагомий вплив у політичному, економічному і культурному житті досліджуваного регіону. Аналіз наявних статистичних і наукових даних засвідчують, що найбільші антиукраїнські тенденції зафіксовані у районах, де росіяни мали перевагу над

українцями або мали приблизно однакове співвідношення. Упродовж незалежності спостерігалось зростання частки українців і зниження питомої ваги росіян. У окупованих районах Донбасу і Криму частка чисельність українців знижується, натомість спостерігається зростання росіян й інших національних меншин.

Відсутність чергового перепису населення ускладнює вивчення цього питання. Нині постає необхідність вивчення динаміки змін етнонаціонального різноманіття України, оновлення даних щодо національного складу населення України та, відповідно до цього, формування подальшої етнополітики.

Ключові слова: етнічна структура, міське населення, перепис населення, національні меншини, ідентичність, міграція, урбанізація.

АНОТАЦІЯ

Стаття посвячена изучению динамики этнического состава городского населения Юго-Восточных областей Украины. Детальное рассмотрение этой тематике позволило сформировать выделить дальнейшие тенденции этнодемографических процессов на территории Юго-Востока Украины. Освещены особенности изменения структуры городов Донбасса, Юга Украины и Крыма. Раскрыты закономерности сокращения численности национальных меньшинств в отдельных городах. На основе комплексного анализа данных переписей населения (1989, 2001 и незаконного переписи Крыма), статистических материалов выяснены основные тенденции присущи городам исследуемого региона. Изучено этническую структуру городов оккупированных районов Донбасса и Крыма и проведено сравнение тенденций с общенациональными процессами. Выяснены причины изменений этнической структуры населения городов исследуемого региона. Охарактеризованы населенные пункты, где преобладали по численности национальные меньшинства. Предоставлено статистические данные и процентное

соотношение крупнейших этносов в городах Донбасса, Южных областей и Крыма. Установлено, что российский фактор оказал большое влияние в политической, экономической и культурной жизни исследуемого региона. Анализ имеющихся статистических и научных данных свидетельствуют, что самые антиукраинские тенденции зафиксированы в районах, где россияне имели преимущество над украинцами или имели примерно одинаковое соотношение. За независимости наблюдался рост доли украинский и снижение удельного веса русских. В оккупированных районах Донбасса и Крыма доля численность украинский снижается, зато наблюдается рост россиян и других национальных меньшинств.

Отсутствие очередной переписи населения затрудняет изучение этого вопроса. Сейчас возникает необходимость изучения динамики изменений этнонационального многообразия Украины, обновления данных по национальному составу населения Украины и, соответственно этому, формирование дальнейшей этнополитики.

Ключевые слова: этническая структура, городское население, перепись населения, национальные меньшинства, идентичность, миграция, урбанизация.